

Studia Biblica Slovaca

Ročník 7

2015

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisory board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Baďin)

Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JAGER (Košice) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Dušan Rončák

Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľal aj Sr. Maryluke Addiman CJ a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov), alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Baďin (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verzou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

„Naplnenie“ ako hermeneutická kategória

Evanjelia podľa Matúša¹

Massimo Grilli

Evanjelium podľa Matúša malo od prvopočiatkov všeobecnejší a hlbší vplyv na život Cirkvi a na kresťanskú literatúru. Najmä v prvých dvoch storočiach patrilo k najčastejšie komentovaným a starovekými ekleziálnymi pisateľmi najčastejšie citovaným spisom a bolo aj najviac používané v liturgických textoch. Často sa nachádza v Hermasovom Pastierovi, v Druhom Klementovom liste či v Atenagorovi. Komentovali ho alebo o ňom zanechali dôležité spisy Origenes, Ján Chrysostom, Cyril Alexandrijský, Hilár z Poitiers, Hieronym, Augustín a neskôr i Albert Veľký a Tomáš Akvinský.

V súčasnosti zostáva Matúš naďalej stredobodom pozornosti aj pre svoju spojitosť so židovským pozadím. Fakticky sa výskum za ostatných 20 rokov koncentroval na súdobý vzťah Matúša a judaizmu, alebo, ak chceme, na miesto, ktoré Matúš zaberá na ceste, ktorá vedie židovskú komunitu vernú Tóre k židovsko-mesiášskej komunite. Povedal by som, že tento rozmer prevažoval najviac a determinoval aj iné matúšovské otázky, ako sú kristológia, etika a najmä ekleziológia.

Práve tomuto vzťahu medzi Starým a Novým zákonom by som sa chcel venovať v tomto príspevku, keďže si uvedomujem, že ono predstavuje hermeneutickú kategóriu rozhodujúcu pre pochopenie celého Matúšovho diela. Najmä od Druhého vatikánskeho koncilu sa kategória „naplnenia“ stala základným kľúčom k čítaniu a pochopeniu Kristovej novosti (a novosti jeho Cirkvi) vo vzťahu k Izraelu. Avšak čo treba rozumieť pod „naplnením“, ostane skôr nejasné a diskutované.

¹ Prof. Massimo Grilli vystúpil s prednáškou na medzinárodnom Seminári pre vyučujúcich biblickej vedy 30. januára 2015 na Pápežskom biblickom inštitúte v Ríme. Prepracovanú prednášku pre časopis *Studia Biblica Slovaca* z taliančiny do slovenčiny preložil Libor Marek.

V už spomínanej publikácii – *The Gospel at the Crossroads of Early Christianity* – ponúka C. Focant príspevok pod názvom „La christologie de Matthieu à la croisée des chemins“. Po zhrnutí zápletky a záveru rozprávania Focant skúma postup pri rozuzlení zápletky a nakoniec, vďaka analýze kristologických titulov a hermeneutickej kategórii naplnenia, vysvetľuje spôsob predstavenia zápletky v prvom evanjeliu. Tvrdí nasledovné: *Naplnenie (Písie, Zákona, Prorokov) je hermeneutická kategória Matúšovej kristológie*. Ďalej vysvetľuje: Matúš a jeho spoločenstvo sa nachádzajú v komplikovanom kontexte v období po zničení Jeruzalema a sú poznačení „dvojitou marginalizáciou“². Sú súčasťou judaizmu a zároveň patria k Ježišovmu hnutiu, takže žijú v napätí. Na jednej strane sa zdôrazňuje vernosť Tóre ako obrana pred vnútornými tendenciami namierenými proti Zákonu a zvyrazňuje sa jedinečná úloha Izraela v pláne spásy. Na druhej strane je tu odmietanie Ježiša a odpor voči jeho komunite zo strany farizejského hnutia, ktoré núti obrátiť sa na druhú stranu, čiže k pohanom. Matúš sa snaží ukázať legitimitu Ježišovho hnutia a vysvetľuje, že Tóra nie je spochybnená, ale Ježiš je jej eschatologickým naplnením. Krátko zhodnotím tento názor Focanta. Súhlasím s tým, že problematika Tóry a naplnenia nie je u Matúša okrajovou otázkou a takisto nepatrí do oblasti etiky. Naopak, týka sa kristológie, dejín spásy a soteriológie. Spomeňme si na úvod do evanjelia. Po dôkladnom rozbere genealógie Maurizio Guidi uzatvára: „Mesiáš podľa Písie nie je výsledkom «citátov naplnenia» a iných biblických odkazov, ale výsledkom rozprávania už od začiatku evanjelia“³. Dôležitosť tejto témy vyplýva už z prvých Ježišových slov Jánovi Krstiteľovi: *πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*. Výraz *πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην* (Mt 3,15) očividne súvisí s Mt 5,17: *πληρῶσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας*. V oboch je použité to isté sloveso *πληρῶω* a predmet je raz *πᾶσαν δικαιοσύνην* a druhýkrát *τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας*. Pojmy *spravodlivosť* a *zákon* u Matúša spolu súvisia: v oboch je obsiahnutá vôľa Boha, ktorý vyžaduje lojalitu a poslušnosť (porov. Mt 5,17.20), a je zrejmé, v súlade s tým, čo tvrdí Focant, že z hľadiska kristológie (a nielen tej) je „naplnenie“ hermeneutickým kľúčom. Nie je však jasné, čo sa naplnením myslí. V akom zmysle je možné a nutné hovoriť o naplnení v Matúšovi?

² FOCANT, *La Christologie de Matthieu*, 91.

³ GUIDI, „*Così avvenne la generazione di Gesù Messia*“, 230.

Čo je „naplnenie“?

1 Odlišné názory biblistov

Na úvod treba podotknúť, že nie vždy je jednoduché rozlíšiť rôzne pozície, nakoľko tieto existujú súbežne, či už u cirkevných otcov alebo u moderných autorov. Nasledovná schematizácia zobrazuje hlavné trendy⁴.

1. *Prvá tendencia* bola rozšírená najmä v minulosti, no príležitostne sa objavuje znova. Vzťah medzi Starým a Novým zákonom chápe ako „radikálnu diskontinuitu“. Je to nevykoreniteľný marcionizmus (veď nie náhodou chcel Marcion vylúčiť verš Mt 5,17 z evanjelia!). V skutočnosti sa táto tendencia šíri už od dôb otcov. *Vis polemica* bola často veľmi intenzívna, čím sa vysvetľuje i pozícia Augustína voči „židom, našim knihovníkom“: „*Codicem portat Iudaeus unde credat christianus. Librari nostri facti sunt...*“⁵ Ďalej hovorí: „Vlastnia kódexy, z ktorých bol predpovedaný Kristus, a my vlastnime Krista“⁶. Už De Lubac vyjadril prekvapenie nad takou radikálnou perspektívou u jedného z otcov, ktorý v iných dielach prejavuje veľkú citlivosť v otázkach hermeneutiky.

Zdá sa, že v súčasnosti je takáto dichotómia vo veľkej miere výsledkom vplyvu Bacona, ktorého nasledoval Kilpatrick. Oni predstavili „Matúšovho“ Ježiša ako darcu *nového zákona* (*nova lex*): „Bacon has convincingly developed the view that the gospel is the new Law and that the fivefold division of chapters 3–25 is a deliberate imitation of the Pentateuch“⁷. Matúšovo evanjelium ako *nova lex* by mohlo znamenať dve veci: vyhlásenie „nového zákona“ Ježišom (reč na hore sa často pokladala za antitetický paralelizmus k Sinaju) alebo chápanie samotného evanjelia ako *nového zákona*. Bacon a Kilpatrick tvrdia, že obidve pozície sú u Matúša doložené, zatiaľ čo napríklad Schiedewind pokladá Ježiša za posla novej, mesiášskej Tóry. Myslím, že podobný názor predstavil aj Ulrich Luz vo svojom príspevku na konferencii v Ríme (29. január 2015, Pápežský biblický inštitút): „Die Tora gilt also, weil

⁴ GRILLI, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*.

⁵ AUGUSTINUS, *Ennarationes in Psalmos*, LVI, 9.

⁶ AUGUSTINUS, *Ennarationes in Psalmos*, LVIII, 22.

⁷ KILPATRICK, *The Origins of the Gospel according to St. Matthew*, 107-108.

Jesus gekommen ist, sie zu erfüllen, und weil er sie in Geltung setzt“ [Tóra platí, pretože Ježiš ju prišiel naplniť, a preto, že on ju robí platnou].

Pred dvadsiatimi rokmi (1995) napísal H. Hübner v treťom zväzku svojho diela *Theologie des Neuen Testaments* v sekcii o Matúšovom evanjeliu: „In unserer Terminologie: Das Neue Testament ist das eigentliche Testament, wenn man so will, das *Erste Testament*“⁸. Radikálnosť tejto pozície vypovedá sama o sebe. Avšak už v roku 1960 poznamenáva Bornkamm, že v Matúšovi nie je Tóra nikdy nahradená Ježišovým evanjeliom. Na zhodnotenie týchto všetkých pozícií si stačí spomenúť na H. von Campenhausena, ktorý poznamenáva, že prvotná Cirkev sa pôvodne nezaoberala otázkou, ako chápať Starý zákon vo svetle evanjelia, ale ako chápať radostnú zvesť Ježiša Krista vo svetle židovských Písem, ktoré boli vnímané ako skutočné Božie výroky.

2. *Druhý návrh ohľadom vzťahu medzi Starým a Novým zákonom* má dnes asi najviac prívržencov, a to minimálne v bežnom ponímaní. Tento návrh chápe *naplnenie* ako „prekonanie“ a dalo by sa povedať aj „doplnenie“ a „vylepšenie“. Už v staroveku je dosvedčené takéto chápanie slovesa πληρόω v Mt 5,17, či už v rámci heretických, ale aj ortodoxných názorov. Tým sa popiera Marcionov radikalizmus. Napríklad valentiniáni chápali *naplnenie* v zmysle *zdokonalenia* toho, čo bolo nedokonalé⁹. Irenej v jednom svojom vplyvnom spise chápe πληρόω v zmysle „viac“, čiže to, čo Kristus priniesol: dar *viery*, ale aj rozšírenie zákona zo samotného konania aj na túžby a úmysly. V súčasnosti túto pozíciu zastáva Yang¹⁰, nakoľko aspoň navonok nevyklúčuje hodnotu Starého zákona, hoci ho istým spôsobom relativizuje.

Zdá sa, že súhrnný pohľad na Yangovu analýzu pomôže lepšie pochopiť túto perspektívu. Podľa neho sloveso πληρόω v Mt 5,17 zahŕňa dva prvky: kontinuitu „v tom zmysle, že Ježiš a najmä jeho učenie, ktoré napĺňa Zákon, sú ešte tým, čo samotný Zákon predpovedal“. Druhým prvkom je diskontinuita „v tom zmysle, že Ježiš a jeho učenie, ktoré napĺňa Zákon, ho aj prekonáva“¹¹. Starý systém so zákonom napísaným na kamenných tabuliach sa dá chápať ako *Tóra zo Sinaja*, zatiaľ čo nový Ježišov so zákonom vpísaným do srdca ako *Tóra zo Siona*. V súlade s týmto chápaním Yang pri analýze textu Mt

⁸ HÜBNER, *Biblische Theologie*, 119.

⁹ Porov. EPIPHANIUS, *Haer.*, 33,3-4.

¹⁰ YANG, *Jesus and the Sabbath in Matthew's Gospel*.

¹¹ YANG, *Jesus and the Sabbath*, 111.

5,17-20 pripisuje odlišnú sémantickú hodnotu výrazom *nomos* vo vv. 17-18 a *entolai* vo v. 19. Výrazom *nomos* sa myslí Zákon, ktorý patrí do obdobia pred naplnením, zatiaľ čo *príkazy/ἐντολαί* vo v. 19, ktoré majú učenici zachovávať, nie sú *zákonom, ktorý tu bol*, ale *zákonom, ktorý je naplnený*; *nový zákon*, ktorý bol predpovedaný starým; *mesiášsky zákon*, ktorý bol teraz naplnený (alebo *doplnený!*) od momentu prvého Kristovho eschatologického príchodu. *Tieto najmenej predpisy* sú predpismi mesiáskej Tóry¹².

Nesúlad medzi Tórou zo Sinaja a mesiášskou Tórou je viditeľný najmä v tzv. „antitezach“ (Mt 5,21-48). Nie sú to dve Tóry postavené oproti sebe a stará nie je zrušená, ale je prekonaná a presiahnutá. Sloveso *πληρώω* „zahŕňa prvok totality a plnosti“, ktorý mohol priniesť iba Ježiš, a šesť antitez ukazuje, že *vyššia spravodlivosť* Ježišových učeníkov zahŕňa vyššiu úroveň božského života¹³.

Podľa môjho chápania takýto prístup chápe vzťah medzi Tórou a kerygmou ako vývoj od menšieho (Starý zákon) k väčšiemu (Nový zákon) v tom zmysle, že to menšie je a ostáva nenaplneným, zatiaľ čo Ježišovo „viac“ je predstavené ako niečo, čo je dokonalé a naplnené. V skutočnosti ide o schému „prísľub – naplnenie“, kde prísľub znamená očakávanie a nedostatok, zatiaľ čo naplnenie znamená konečnosť, dokonalosť a vznešenosť. Preto si aj Starý zákon zachováva svoju hodnotu, no jeho existencia je podmienená *naplnením, ktoré Ježiš prináša*. Z tejto pozície takmer nevyhnutne vyplýva relativizácia starého spásneho systému.

Zdá sa, že v súčasnosti aj Druhý vatikánsky koncil zastáva tento názor, keď tvrdí: „Veď starozákonný plán spásy bol zameraný predovšetkým na to, aby pripravil, prorocky predpovedal a v rozličných predobrazoch naznačil príchod Krista, Vykupiteľa sveta, a jeho mesiášskeho kráľovstva“ (DV 15). Z tohto hľadiska by Prvý zákon predstavoval prípravu a prísľub, ktoré by sa naplnili až v Novom zákone. Starý zákon by teda slúžil ako príprava na naplnenie v Ježišovi Kristovi a mohol by sa definovať aj ako úvod do kresťanstva, pretože iba nový zákon by bol naplnením a obsahoval by mierku hodnôt na posúdenie zjavenia v Starom zákone.

¹² YANG, *Jesus and the Sabbath*, 116.

¹³ YANG, *Jesus and the Sabbath*, 128-129.

3. *Tretí návrh vníma „naplnenie“ u Mt ako nové chápanie, novú interpretáciu.* G. Barth silne zdôrazňuje, že Ježiš u Matúša nielen ruší starý Zákon, ale takisto ohlasuje nový. Polemizuje s názormi, ktoré predstavujú Ježiša ako nového Mojžiša, ktorý dáva novú Tóru. Podľa jeho názoru Matúš nielenže nestavia Ježišovo učenie ako protiklad k Tóre na Sinaji, ale kladie svoje prikázania nad Mojžišov Zákon (Mt 12,1-7; 15,1-20; 19,1-9)¹⁴. U Matúša sa dá hovoriť o *nova lex* iba v zmysle *novej interpretácie* vzhľadom k rabínskej interpretácii.

Podobný názor zastáva i Gerhardsson, ktorý vysvetľuje Matúšovu etiku ako vyjasnené *Shema* (Dt 6,4-5; porov. Dt 30,11-14)¹⁵. Väčšia spravodlivosť charakteristická pre Nový zákon definuje zachovávanie prikázaní. Tieto sú radikálne, nakoľko vychádzajú zo srdca. Zachovávanie si vyžaduje srdce, ktoré je *teleios* (Mt 5,48), nerozdelené a bezúhonné.

Vo svojom nedávnom diele¹⁶ v kapitole o Matúšovi Limbeck jasne vyjadruje svoju tézu o naplnení ako ratifikácii starého Zákona. Chápe sloveso πληρόω ako sémantickú výnimku, podobne ako hebrejské sloveso *ml'* (piel) v 1Kr 1,14. Tam Nátan navrhuje Šalamúnovej matke, aby pripomenula Dávidovi jeho prísľub a uzatvára: „A kým ty budeš ešte hovoriť s kráľom, vkročím za tebou ja a potvrdím (hebr. מיללתי *millē'tí*; LXX: πληρόω) tvoje slová“ (v. 14). Takto sa vysvetľuje Limbeckovo tvrdenie ohľadom Mt 5,17: „Tak, ako prišiel Nátan k Dávidovi, aby *potvrdil* slová, ktoré vyriekla Betsabe, tak prichádza Ježiš, aby *potvrdil* «Zákon a Prorokov» ako poslov Božej vôle, a nie aby ich «naplnil» ako knihu Božích prísľúbení“¹⁷. Toto Limbeckovo tvrdenie by bolo treba prehĺbiť a vysvetliť, no aj tak sa mi zdá, že vo svojej podstate dobre zodpovedá chápaniu, ktoré Matúš ponúka pre vzťah Ježiš – Zákon. V druhej časti môjho príspevku predstavím argumenty v prospech tohto chápania.

2 *Moja pozícia*

Napriek tomu, že hrozí prílišná schematickosť, kvôli prehľadnosti predstavím svoju pozíciu v troch krokoch:

¹⁴ BARTH, Matthew's Understanding of the Law, 157-158.

¹⁵ GERHARDSSON, *The Shema in the New Testament*, 214-216.

¹⁶ LIMBECK, *Das Gesetz*, 189-145.

¹⁷ LIMBECK, *Das Gesetz*, 130.

1. „naplnenie“ ako *restitutio principii*,
2. „naplnenie“ ako „obnovená“ vernosť a „nové svetlo“ v pláne spásy,
3. „naplnenie“ ako opätovné umiestnenie Tradície do nového mesiášskeho kontextu.

2.1 „Naplnenie“ neznamená náhradu, korekciu, ale *restitutio principii*

Vychádzam, samozrejme, zo základného textu Mt 5,17-20.21-48. Podľa súčasnej redakcie tvoria štyri logiá v Mt 5,17-20 syntaktickú i sémantickú jednotu. Dôraz sa zjavne kladie na v. 17, ktorý sa zdá byť dialektickým výrokom a vedie čitateľa k tomu, aby sa zameril na posledný pozitívny člen: *prišiel som...naplniť*. Táto téza, vyjadrená vo v. 17, je potvrdená zdôraznením a deklaráciou vo v. 18 ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν. Tá sa spája s predchádzajúcim tvrdením (porov. γὰρ), čím ho objasňuje a spresňuje: to, čo bolo povedané (teda to, čo som neprišiel zrušiť, ale naplniť), platí pre Zákon v jeho celistvosti a úplnosti. Verš 19 je zasa úzko spojený s v. 18, pretože plní úlohu ukončenia a aplikácie, zvýraznenej spojkou οὐν. Je to aplikácia, vyjadrená súvetím s opačnou symetriou. Má nasledovný zmysel: Na základe toho, čo bolo povedané v dvoch predchádzajúcich veršoch, *osud človeka sa spája so zachovávaním najmenších predpisov Tóry*. Verš 20 nakoniec obsahuje druhé všeobecné záverečné tvrdenie s deklaratívnym γὰρ, ktoré tvorí prechod medzi predchádzajúcim textom a tzv. antitézami v nasledujúcom texte: *Preto je nevyhnutná spravodlivosť, ktorá je väčšia ako spravodlivosť farizejov*.

Teraz treba vysvetliť úlohu týchto štyroch výrokov, ktoré pravdepodobne pochádzajú z redakčnej fázy, nakoľko jediný paralelný verš sa nachádza v Lk 16,17. Je zrejme, že úvodné vyjadrenie Μη νομίσητε chráni pred nepochopením Ježišovho pôsobenia. Na koho sa obracia? Rôzne kontexty u Matúša zdôrazňujú dva fronty: jeden v rámci komunity a druhý navonok. Charismatici, zameraní proti zákonu, ktorí neuznávajú správnu hodnotu starého Zákona (porov. Mt 7,15.16; 24,11-12), a farizeji, ktorí si pre seba nárokujú správnu interpretáciu Tóry (porov. Mt 23,13nn). Na základe toho je možné umiestniť Matúša do prostredia rozličných židovských skupín, ktoré na konci 1. storočia spochybňovali a nárokovali si autentickú interpretáciu Tóry. Tieto

skutočnosti boli s dostatočnou vierohodnosťou preukázané v nedávnych štúdiách Overmana a Saldariniho¹⁸.

Preto, aby čelil charizmatikom v rámci komunity a obvineniam zo strany farizejov, Matúš polemizuje s jednými i druhými a s absolútnou rozhodnosťou tvrdí, že Ježiš v evanjeliu potvrdzuje doktrínálne, etické a kultové dedičstvo Starého zákona.

V tzv. antitézach, ktoré nasledujú vo vv. 21-48, Matúš rozvíja svoju argumentáciu a pridáva ďalšie prvky. V dôsledku vplyvu R. Bultmana jeden z najčastejšie zastávaných názorov rozdeľuje antitézy do dvoch skupín: tie, ktoré radikalizujú Tóru (vo všeobecnosti prvá, druhá a štvrtá), a tie, ktoré ju rušia (tretia, piata a šiesta). Z tohto hľadiska je zrejmé, že iba časť Tóry by si zachovala svoju hodnotu aj v Kristovom evanjeliu.

Podľa môjho názoru sa v žiadnej z antitéz nedá ukázať protiklad voči *základnému jadrú prikázania*. Je pravdou, že v tretej antitéze sa odvoláva Mojžišovo schválenie rozvodu (Dt 24) a takisto v piatej antitéze sa anuluje zákon odplaty (Ex 21,24; Lv 24,20; Dt 19,21 LXX). Treba sa však pýtať, či tým naozaj vzniká protiklad medzi Ježišovým mesiášskym prikázaním a Božím prikázaním vyjadreným v Tóre, alebo Matúš vychádza z jasného legislatívneho predpokladu, že pravdivosť Zákona nespočíva vždy na litere. Treba sa pýtať, tak ako navrhuje Limbeck, ktorá požiadavka je zakorenená v starom príkaze. Potom, popri ďalších úvahách o naplnení, neostávať na rovine slov, ale snažiť sa pochopiť pôvodnú Božiu požiadavku v celej plnosti. V niektorých prípadoch je zrušenie litery zákona jediným spôsobom, ako pochopiť jeho autoritu. Veď i formálne zachovávanie sa môže stať pohodlným alibi, ako napr. v Mt 15,3-6. Metóda, ktorú tu Ježiš používa, nebola cudzia rabínskej argumentácii, ktorá mohla zrelativizovať Zákon v mene radikálnejšej požiadavky, alebo mohla slobodne argumentovať na základe inak postavených dôkazov z Písma. V tomto zmysle napr. jedna rabínska tendencia, a to neskorá, pokladala za „blížneho“ brata podľa Tóry, keď zachováva prikázania. Iná interpretačná línia zasa využila slovnú hru, založenú na hebr. koreni *r'*, ktorý v závislosti od vokalizácie môže znamenať „blížny“, ale aj „ničomník“. Na základe toho zdôrazňuje lásku k blížnemu v jej hlbšom rozmere, teda aj keď blížny je zlý.

¹⁸ OVERMAN, *Matthew's Gospel and Formative Judaism*; SALDARINI, *Matthew's Christian-Jewish Community*.

Vzhľadom na tieto princípy chápeme, ako málo výstižné je v prípade Mt 5,21-48 hovoriť o „antitézach“, o zrušení a korekcii niektorých prikázaní z Tóry. Matúš nikdy nestavia Ježiša proti Tóre. Skôr ho predstavuje ako autentického učiteľa Tóry a práve túto úlohu plnia aj tzv. antitézy. Toto tvrdenie však treba lepšie vysvetliť.

„Naplnenie“ teda podľa Matúša znamená návrat k originálnemu alebo opätovné objavenie podstatného jadra prikázaní v kontexte „pôvodnej“ Božej vôle. Význam tohto tvrdenia možno vysvetliť na základe tézy N. Lohfinka o vzťahu medzi starým a novým. Tvrdí, že v modernom myslení

dvojicu pojmov starý – nový chápeme odlišne, ako v staroveku. Náš moderný svet je nastavený na ustavičné napredovanie a všetko, čo je nové, je aj odlišné. To staré musí uvoľniť miesto novému. V staroveku tieto dva koncepty mohli mať tento, ale aj iný význam. Staré sa zvyčajne pokladalo za väčšmi originálne a stabilné. To, čo bolo nové, už bolo opotrebované, pomýlené či napodobeninou starého a výraz „nový“ dostával pozitívnu hodnotu, iba ak staval do nového svetla to pôvodné¹⁹.

Lohfinkovo tvrdenie sa mi zdá veľmi pravdepodobné ak zohľadníme, že Izrael pri interpretácii súčasnosti vždy začínal od starých čias a uvažoval o dávnych rokoch (Dt 32,6-8).

Ak je to tak, čiže, ak na začiatku je nezničiteľné Božie Slovo a jeho nezmazateľný plán, potom *naplnenie* nemôže znamenať koniec tohto projektu ani opravu jeho podmienok, ale môže na neho iba vrhnúť nové svetlo. Toto svetlo potvrdzuje dobrotu pôvodného plánu a pokladá ho za nevyčerpané (Lam 3,23), neustále ho obrodzuje, prehlbuje a obnovuje²⁰.

Teraz by som chcel ukázať, že „naplnenie“, chápané takýmto spôsobom, je veľmi vhodné pre čítanie Matúša, či už pre jeho chápanie dejín spásy, ako aj Zákona.

2.2 „Naplnenie“ ako „obnovená“ vernosť a „nové svetlo“ v pláne spásy

Ako príklad uvediem tri „citáty naplnenia“, ktoré sa vyskytujú v uzavretej textovej jednotke Mt 2,13-23. Všetci biblisti sa zhodujú pri posúdení významnej teologickej funkcie jedenástich *citátov naplnenia*, ktoré sa

¹⁹ LOHFINK, *L'Alleanza mai revocata*, 43.

²⁰ Porov. ZENGER, *Il Primo Testamento*, 130-131.

nachádzajú u Matúša. Ich použitím si autor poslužil základnou starozákonnou formou a čitateľovi umožňuje pochopiť vzťah medzi Starým a Novým zákonom. Je zaujímavé všimnúť si, že 5 z 11 citácií sa nachádza v úvode do evanjelia (Mt 1,1–4,16), čiže v naratívnom vvedení, ktoré čitateľovi ponúka nielen schému tém z evanjelia, ale aj kľúč k jeho interpretácii.

V tomto kontexte nachádzame uzavretú textovú jednotku v Mt 2,13-23, kde sa opisuje útek do Egypta (Mt 2,13-15), zabitie nevinných detí (Mt 2,16-18) a nakoniec návrat do Izraela (Mt 2,1-23). Nás zaujíma najmä fakt, že všetky tri scény sú ukončené formulou naplnenia a citátom z Písma *ἵνα πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν* (v. 15), *τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν* (vv. 17-18) a *ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν* (v. 23). Pozrime sa na ne bližšie.

Prvá citácia je z Oz 11,1: *Z Egypta som povolal svojho syna*. Matúš prekladá priamo z hebrejského textu, vzťahujúceho sa na Izrael, ktorý je Božím synom“ (porov. Ex 4,22), zatiaľ čo LXX hovorí o *jeho synoch* (synovia Izraela) so slabším teologickým dôrazom. Tento citát z Ozeáša nezapadá dobre do kontextu u Matúša. Bolo by logickejšie, keby citát nasledoval až po v. 21, kde sa hovorí o návrate Jozefa, dieťaťa a matky do Izraela, čiže až po druhom citáte, ktorý hovorí o exile. Nedá sa vylúčiť, že Matúš tým, že anticipuje citát z Oz 11,1, chcel spomenúť exodus pred exilom (téma druhej citácie), aby v skratke predstavil dejiny Izraela.

Druhý citát naplnenia v Mt 2,17-18 je uvedený slovami *τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου*. Matúš spája Ráchel s vraždou detí v Betleheme, nakoľko podľa Gn 31,19-20, 48,7 zomrela a bola pochovaná na ceste do Efraty čiže do Betlehema a tam jej Jakub postavil hrobku. Ale citát z Jer 31,15 s matkou *Ráchel*, Jakubovou manželkou, *ktorá oplakáva svoje deti*, sa odvoláva na exil. Podľa Jer 40,1 sa v Ráme (Jer 31,15; a Mt 2,18) zhromaždili exilanti pred odchodom. V každom prípade je pravdepodobné, že tu máme proleptické rozprávanie v midrášovom štýle, ktoré má na mysli zničenie Jeruzalema v roku 70 a skutočné krviprelievanie.

Tretia scéna opisuje návrat do Izraela a konkrétne do Nazareta, čo sa zdôrazňuje poslednou formulou naplnenia a citátom v Mt 2,23 *ὅπως πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται*. Z dôvodu objektívnej ťažkosti identifikovať pôvod tohto citátu je to skutočný „crux“. Ježiš je definovaný ako *Ναζωραῖος*. Význam tohto vyjadrenia u Matúša bol už vyčerpávajúco skúmaný, no nás zaujíma jednoduchšia otázka. Hoci sa používa všeobecná a nedokonalá formulácia *διὰ τῶν προφητῶν*, aj návrat do Galiley je daný do vzťahu s Božím plánom vyjadreným v Písme.

Aká schéma sa tu používa pre naplnenie? Určite to nie je náhrada. Matúš nepopiera izraelské dejiny spásy. Takisto tu nie je schéma prekonania v zmysle „typológie“, ktorá vidí na jednej strane tieň a na druhej skutočnú realitu. Podľa môjho názoru Matúš tieto udalosti súvisiace s Ježišom nepredstavuje ako jednoduché naplnenie predpovedí a starovekých prísľubov. V skutočnosti sa schéma prísľub – naplnenie z ranokresťanskej literatúry u Matúša nevyskytuje (sloveso ἐπηγγείλω a podst. m. ἐπαγγελία sa nepoužívajú). Nedá sa ani prijať téza, že je to lineárny „progresívny vývoj“ od Starého k Novému zákonu, ktorý sa naplňa, ako keby starozákonné texty nachádzali svoju základnú pravdu až v Novom zákone. Takýto pohľad by bol príliš obmedzený. Skôr sa treba pýtať, či neplatí opak. Teda to nové, čo priniesol Ježiš, sa hneď pochopí, ak sa číta v kontexte konštantného Božieho pôsobenia voči svojmu ľudu. Sú to dejiny, ktoré sa *obnovujú*, dejiny predstavené znova, nie ako v starých časoch, ale *novým* spôsobom²¹. R. E. Brown správne poznamenáva, že exegéti našej doby ťažko prijímajú exegézu udalostí o dieťati Ježišovi s biblickými doplnkami z Jer 31,15, Ráchel a Mich 5,1. Napriek tomu viac ako na logike Matúšovi záleží na teológii dejín. Dejiny sú napriek svojim intrigám podriadené Božiemu spásnemu plánu. Boh, ktorý viedol Izrael, svojho syna (Oz 11,1), po ceste, teraz vedie i kroky Syna Ježiša v súlade s plánom zjaveným od večnosti²².

Citáty naplnenia teda výnimočným spôsobom spájajú jednotlivé udalosti z Ježišovho života a Božie slovo dosvedčené prorokmi v živote Izraela. Týmto spôsobom Matúš spája Starý a Nový zákon v dialógu. Na jednej strane sa ukazuje, že udalosti z Ježišovho života sú v dokonalom súlade s Božím konaním v dejinách Izraela a jeho pôvodným plánom. Tak sa zjavuje pravda Božieho Slova a jeho vernosť v každom momente Ježišových dejín. Na druhej strane sa odhaľuje hlbší zmysel Božieho Slova, ktoré je vyslovené v novom historickom kontexte.

2.3 „Naplnenie“ ako opätovné umiestnenie Tradície do nového mesiášskeho kontextu

Ak je Ježišovo povolanie k nasledovaniu špecifikom pre Nový zákon (porov. Mt 28,19: μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη), je nutné preskúmať vzťah medzi

²¹ Porov. GRILLI, *Quale rapporto tra i due Testamenti?*.

²² BROWN, *The Birth of the Messiah*, 225.

mojím chápaním optiky „naplnenia“ a povolaním k nasledovaniu Ježiša. Začnem takmer obligátnym textom o „bohatom mladíkovi“ v Mt 19,16-22. Matúš stavia dialóg formou troch otázok a troch odpovedí s rastúcim naratívnym a didaktickým dôrazom.

- V prvej sérii (vv. 16-17) sa rozhovor zameriava na podmienku získania večného života;
- V druhej (vv. 18-19) sa uvažuje o prikázaniach Desatora;
- V tretej (vv. 20-21) dialóg vrcholí Ježišovou výzvou k dokonalosti a nasledovaniu.

a. V prvej sérii sa sémantický dôraz kladie na asociáciu medzi prikázaním, dobrotou a životom. V skutočnosti je to klasická asociácia, ktorú Matúš zdedil z deuteronomickej a sapienciálnej literatúry. V známych textoch Dt 30,15-20 a Prís 4,2 je Tóra dobrým darom, ktorý sa nemá odmietnuť. Aj v mnohých iných textoch je dobro spojené so Zákom. Matúš, na rozdiel od Marka, takýmto spôsobom už od začiatku rozhovoru kladie Tóru do stredu.

b. Druhá mladíkova otázka, „ktoré“ prikázania treba zachovávať sa môže zdať banálnou, no Matúš využíva danú príležitosť a predstavuje lásku ako hermeneutické kritérium pre čítanie Tóry. Keď sa špecifikujú prikázania, iba Matúš (používajúc spojku $\kappa\alpha\iota$) kladie na ich konci do Ježišových úst prikázanie z Lv 19,18: ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (Mt 19,19b). Naplnenie Zákona (porov. Mt 19,17) je teda zhustené v príkaze lásky, v súlade s častým vyjadrením u Matúša, takže byť bez lásky znamená byť bez Zákona. Je zaujímavé, že v Mt 24,12 evanjelista charakterizuje eschatologickú krízu ako krízu, pri ktorej sa rozšíri *anomia/illegalita* (nezákonnosť) charakterizovaná ochladnutím v láske. Tóra má teda svoj vnútorný poriadok a Matúš (ako aj Pavol) identifikuje jeho základné jadro v láske.

c. Tretia otázka (τί ἔτι ὑπερῶ;) sa zdá byť neprirozená v ústach mladého žida, nakoľko Tóra znamená všetko, veď *Zákon Pánov je dokonalý* (Tórat JHVH *tāmimā*; Ž 19,8) a nič nechýba tomu, kto ho zachováva. Otázka je teda rétorickým prostriedkom s veľkým významom pre kresťanských čitateľov. Z Ježišovej odpovede zaznieva špecifickosť ich vlastnej existencie. Odpoveď zavádza pojem „dokonalosť“ a „nasledovanie“ (porov. τέλειος a ἀκολούθει μοι vo v. 21). Adjektívum τέλειος sa zo všetkých evanjelií nachádza iba 2-krát u Matúša: na tomto mieste a v Mt 5,48 ako základná dispozícia vyžadovaná od všetkých učeníkov: „Vy teda buďte dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský

Otec.“ O akú dokonalosť ide? Matúš zdedil aj túto kategóriu z Prvého zákona, kde *tam/tamim* nikdy neoznačuje Božiu kvalitu, ale sa vzťahuje na človeka a na zvieratá²³. Človek, ktorý je τέλειος, ide cestou života bez poškvrnny, čo kráčajú podľa Zákona Pánovho (porov. Ž 119,1). Aj v Kumráne, hoci v odlišnom kontexte sa „dokonalé správanie“ vzťahuje na totálnu a bezvýhradnú poslušnosť Zákonu (1QS 8,21; 9,2.5-6.8-9).

Podľa môjho názoru treba náš text chápať nasledovným spôsobom: v židovstve, ako aj u Matúša, *dokonalosť* neumožňuje etiku na dvoch rovinách. *Dokonalosť* znamená totálny a bezpodmienečný záväzok na ceste zachovávania Božej vôle vyjadrenej v Tóre. Ježiš však mladíkovi ponúka nový kontext na prežívanie tohto úplného záväzku. Predstavuje mu *učeníctvo* ako nový kontext, v ktorom je možné pochopiť a naplniť požiadavky Zákona autentickým a radikálnym spôsobom. Ježiš novým spôsobom osvetľuje teocentrickú etiku Prvého zákona. Znamená to žiť „Starý zákon“ v „novom“ kontexte, ktorý vznikol príchodom Ježiša – mesiáša.

Záver

Vo vzťahu medzi Starým a Novým zákonom Matúš nevylučuje ani jeden z dvoch pólov a ani nerelativizuje Starý zákon, aby mohol presadiť Nový zákon. Naplnenie sa preto nedá vnímať ako dynamizmus vzťahu.

To znamená, že prípadnú vyššiu jednotu medzi Starým a Novým zákonom nemožno hľadať v statickom zhrnutí, ale v dvojitom procese. Z minulého do prítomného v tom zmysle, že pre Matúša je Zákon so svojím prísľubom spásy vhodným pozadím na pochopenie prítomnosti (Ježiša). Druhý proces je z prítomnosti do minulosti v tom zmysle, že Ježišov život a pôsobenie novým spôsobom osvetľuje nádej Izraela. U Matúša teda neexistuje jasná deliaca čiara medzi Tórou a evanjeliom. Evanjelium treba vnímať v rámci Ježišovho chápania Tóry, pretože obidve vyjadrujú jedinú a nemennú Božiu vôľu. Tak ako v Prvom zákone, aj pre Matúša je Tóra zároveň milosťou i príkazom, radostnou zvesťou i cestou, ktorou treba ísť. Je možné, ba nutné hovoriť o „Novom zákone“ (porov. Mt 13,52) a pamätať na to, že novosť pre Matúša spočíva v novom umiestnení do perspektívy. Tá vyplýva z novej

²³ V Starom zákone *tam/tamim* označuje fyzickú integritu (porov. Lv 11–15), etickú správnosť (porov. Gn 17,1; Dt 18,13), alebo bezúhonnosť pri zachovávaní Zákona.

situácie a chápe Ježiša ako eschatologického posla, ktorý autenticky interpretuje Tóru. V tomto zmysle sa Tóra stáva Ježišovým „prikázaním“ (Mt 28,20), ktoré zahŕňa hlboké tajomstvo Božej vôle, pretože nik nepozná Syna, iba Otec, ani Otca nepozná nik, iba Syn a ten, komu to Syn bude chcieť zjaviť (Mt 11,27).

Zoznam použitej literatúry

- AUGUSTINUS, Aurelius: *Enarrationes in Psalmos* LI-C (CChr.SL 39), eds. Eligius Dekkers – Johannes Fraipoint, Turnhout: Brepols, ²1990.
- BARTH, Gerhardt: Matthew's Understanding of the Law. In: Günther Bornkamm – Gerhardt Barth – Heinz J. Held (eds.): *Tradition and Interpretation in Matthew*, London: SCM Press, ²1982, 58-164.
- BROWN, Raymond E.: *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in Matthew and Luke*, Garden City, NY: Doubleday, 1977.
- COLLATZ, Christian-Friedrich – BERGERMANN, Marc – HOLL, Karl (et al.): *Ephiphanius*. Band 1: Ancoratus und Panarion haer. 1-33 (GCS), Berlin – Boston: De Gruyter, 2013.
- FOCANT, Cámille: La christologie de Matthieu à la croisée des chemins. In: Donald Senior (ed.): *The Gospel of Matthew at the Crossroads of Early Christianity* (BETL 243), Leuven – Paris – Walpole, MA: Uitgeverij Peeters, 2011, 73-97.
- GERHARDSSON, Birger: *The Shema in the New Testament Deut 6:4-5 in Significant Passages*, Lund: Novapress, 1996.
- GRILLI, Massimo: *Quale rapporto tra i due Testamenti? Riflessione critica sui modelli ermeneutici classici concernenti l'unità delle Scritture*, Bologna: EDB, 2007.
- GUIDI, Maurizio: „Cosi avvenne la generazione di Gesù Messia“. *Paradigma comunicativo e questione contestuale nella lettura pragmatica di Mt 1,18-25* (AnBib 195), Roma: GBP, 2012.
- HÜBNER, Hans: *Biblische Theologie des Neuen Testaments*. Bd. III: Hebräerbrief, Evangelien und Offenbarung. Epilegomena, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.
- KILPATRICK, George D.: *The Origins of the Gospel according to St. Matthew*, Oxford: Clarendon Press, 1952.
- LIMBECK, Meinrad: *Das Gesetz im Alten und Neuen Testament*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997.
- LOHFINK, Norbert: *L'Alleanza mai revocata. Riflessioni esegetiche per il dialogo tra cristiani ed ebrei*, Brescia: Queriniana, 1991.
- OVERMAN, J. Andrew: *Matthew's Gospel and Formative Judaism. The Social World of Matthean Community*, Minneapolis: Fortress Press, 1990.
- SALDARINI, Anthony J.: *Matthew's Christian-Jewish Community*, Chicago – London: The University of Chicago Press, 1994.
- YANG, Yong-Eui: Jesus and the Sabbath in Matthew's Gospel (JSNTS 139), Sheffield: Academic Press, 1997.

ZENGER, Erich: *Il Primo Testamento. La Bibbia ebraica e i cristiani*, Brescia: Queriniana, 1997. [= *První zákon. Židovská bible a křesťané*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.]

Zhrnutie

V tradícii Cirkvi sa „naplnenie“ Starého zákona Novým zákonom zvyklo interpretovať buď ako „prekonanie“ (Nový nahradzuje Starý), alebo ako „zdokonaľovanie“ (Nový poopravuje Starý). Predložený príspevok odmieta tieto dva pohľady a interpretuje naplnenie ako „re-
lektúru Starého zákona v novej situácii“. Dôraz sa nedáva viac na náhradu alebo zdokonalenie, ale skôr na znovuobjavenie pôvodného zmyslu a jeho prvotnej nádhery.

Kľúčové slová: naplnenie, Zákon, Starý a Nový zákon, Matúš.

Summary

In the tradition of the Church, the “fulfillment” of the Old Testament by the New has been commonly interpreted either as “overcoming” (the New substitutes the Old) or as “perfecting” (the New corrects the Old). The present contribution rejects these two perspectives and interprets fulfillment as “re-reading of the Old in a new situation”. The accent no longer falls upon substitution or perfecting, but rather upon rediscovery of the original sense and its primitive splendor.

Keywords: Fulfillment, Law, Old and New Testament, Matthew.

Massimo Grilli
Pontificia Università Gregoriana
Piazza della Pilotta 4
I – 00187 ROMA
ma_grilli@hotmail.com

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i>	
Deuternomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i>	
Lútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i>	
„Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i>	
Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i>	
Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i> Deuteronomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i> Ľútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i> „Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i> Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i> Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154